

УДК 347.6

В.С. КОВАЛЬСЬКА, Хмельницький університет управління та права

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ключові слова: сімейні правовідносини, учасники сімейних правовідносин, підстави виникнення, зміни, припинення сімейних правовідносин

Життя кожної людини є особливим, багатоаспектним та неповторним. Протягом нього фізична особа стає учасником різних суспільних відносин, у тому числі правовідносин – цивільних, трудових, адміністративних, житлових тощо, деколи – й кримінальних. Однак важко уявити, щоб особа протягом життя не перебувала у сімейних відносинах того чи іншого виду. Найімовірніше, це є неможливим. Як зазначає З.В. Ромовська, сім'я, родина – основа буття кожної людини [1, с.3]. Саме тому сфера сімейно-правових відносин потребує особливої уваги суспільства, законодавця та інших нормотворців, науковців. Дана тематика невичерпна та завжди актуальна.

Правові відносини є необхідним елементом існування та функціонування цивілізованого суспільства. Поняття, ознаки, функції, елементи, підстави виникнення та руху правовідносин, незважаючи на постійну увагу науковців, залишаються популярним об'єктом наукових досліджень та дискусій. Що стосується сімейних правовідносин, то останнім часом вони розвиваються настільки динамічно та у багатьох випадках принципово відмінно та навіть протилежно порівняно із розвитком подібних відносин ще декілька десятиліть, і навіть років тому, що дослідження їх та тісно пов'язаних із ними явищ є вкрай нагальним питанням. Зокрема, це зумовлено розвитком медичних технологій у сфері репродуктивного здоров'я: сурогатне материнство, генетичні дослідження, штучне запліднення, можливість зберігання та використання крові та інших анатомічних матеріалів люди-

ни, у тому числі тих, які здатні виконувати репродуктивну функцію тощо. Всі ці явища, процеси, можливості існують або теоретично та технічно можуть існувати в Україні. Усі вони мають значення для сімейних відносин, однак породжують ряд питань. Наскільки досконало вони врегульовані законодавством, чи врегульовані взагалі? Які наслідки правового і морально-етичного характеру спричиняють? Які обставини (одиничні юридичні факти чи юридичні факти-елементи фактичного складу) спричиняють їх виникнення та рух? На жаль, однозначної відповіді, яка б задовольнила усіх суб'єктів сімейно-правових відносин, на більшість з цих питань не дає ні законодавство, ні наука, навіть релігія. Практика ж, навпаки, ставить лише питання і чим далі – тим складніші.

Ці нові нерозв'язані питання, а також й ті, що є традиційними для правозастосування, потребують додаткового аналізу, дослідження сімейно-правових відносин та безпосередньо пов'язаних з ними інститутів та понять, у тому числі – юридичних фактів, які є підставами зміни та припинення сімейних правовідносин.

Виділення сімейних правовідносин в особливу групу, навіть віднесення їх до предмету регулювання окремої галузі (сімейного права) свідчить про наявність у них спеціальних ознак, завдяки яким вони відмежовуються від інших відносин, насамперед – цивільно-правових.

В юридичній літературі [2–6] за підставами виникнення та суб'єктивним складом сімейні правовідносини підрозділяються на наступні види:

а) шлюбні (подружні) правовідносини, в основі яких лежить шлюб та учасниками яких є дружина та чоловік, зокрема і колишні дружина та чоловік (розділ II Сімейного кодексу України, далі – СК);

б) батьківські правовідносини, які виникають між батьками та дітьми, а також між самими батьками дитини (розділ III СК);

в) правовідносини, які прирівняні до батьківських повністю (відносини між усиновлю-

вачами та усиновленими) або частково (відносини між опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, патронатними вихователями та дітьми, прийнятими на виховання тощо) (розділ IV, VI СК);

г) правовідносини між іншими членами сім'ї, родичами, тобто сестрами і братами, бабусями (дідусями) і онучками (онуками) тощо (розділ V СК).

Наведена класифікація сімейних правовідносин відображає структуру «особливої частини» СК. Вона віддзеркалює основні блоки правових зв'язків, які складаються у досліджуваній сфері. Так, одна особа може бути одночасно учасником декількох сімейних правовідносин, виступаючи в одних з них в якості чоловіка, в іншому – в якості батька, у третьому – як брат тощо. Функціонально ці правовідносини відносно незалежні одне від одного, виникають, змінюються та припиняються у силу різних підстав, складаються між різними особами, мають різний зміст тощо [5, с.289].

Разом з тим вона є вичерпною, і її можна розширити, зауважує О.М. Нечаєва, лише у випадках, спеціально передбачених законом [7, с.12]. Такі випадки є мало чисельними, так як специфіка сімейних відносин зводить втручання держави до мінімуму зі значним розширенням сфери договірної регулювання [8, с.7].

Із дореволюційних дослідників сімейних правовідносин найбільше уваги їх специфіці приділено О.І. Загоровським. При цьому науковець відзначав особливості сімейних правовідносин шляхом їх порівняння з цивільно-правовими. На думку О.І. Загоровського, відмінність сімейних правовідносин від цивільних полягає у наступному: 1) в основі цивільних майнових відносин лежать господарські потреби, в основі сімейних – «потреби фізичної природи та морального почуття»; 2) майнові права полягають у пануванні над річчю, сімейні права «ставлять у певну особисту залежність одного члена сім'ї від іншого та створюють певне становище для них»; 3) майнові відносини легко вимірюються, у сімейних відносинах «міра та рахунок викли-

кають труднощі»; 4) зміст майнових відносин вільно визначається сторонами, зміст сімейних відносин звичайно визначається «самою природою, веління якої право тільки освячує»; 5) виникнення та припинення майнових прав є вільним, виникнення сімейних прав іноді є вільним (шлюб), іноді – ні (союз батьків та дітей), а припинення – поза приватною волею [9, с.2–3].

У радянській правовій доктрині сімейні правовідносини були безпосереднім предметом дослідження В.А. Рясенцева, Є.М. Ворожейкіна. На думку В.А. Рясенцева [10, с.13–14], сімейні правовідносини є: 1) триваючими; 2) тісно пов'язані з певними суб'єктами, а тому є особистими, невідчужуваними і непередаваними ані у порядку універсального правонаступництва, ані за згодою сторін; 3) безоплатні; 4) регулюються переважно імперативними нормами; 5) виникають на підставі юридичних фактів, зазначених у законі, а не з правочинів та односторонніх волевиявлень суб'єктів сімейного права (правочини в окремих випадках можуть разом з іншими фактами входити до фактичного складу); 6) у випадках порушення сімейно-правової норми застосовуються спеціальні санкції, зокрема, майнові санкції, як стягнення збитків та неустойки, не застосовуються.

Є.М. Ворожейкін виділяв ще одну ознаку – особливий особисто-довірчий елемент, відсутній в інших галузях права. Він стверджував, що «сімейні правовідносини, у яких елемент особистої довіри відсутній, існують штучно. Вони здебільшого повинні бути припинені або врегульовані в іншому порядку» [2, с.53].

Специфічні ознаки сімейно-правових відносин узагальнюються й у сучасній доктрині. Так, О.П. Сергєєв до них відносить: 1) особливі підстави виникнення та припинення (як правило, події, особливо такий їх різновид, як стани), але можуть бути і вольові підстави. Відповідно, зміст сімейних правовідносин формується переважно не за волею учасників, а у силу вказівок закону; 2) триваючий характер; 3) коло осіб-учасників відносин чітко ви-

значено законом; 4) особистий характер; 5) значна кількість серед них є особистими немайновими відносинами [5, с.282–285].

Безсумнівно, сімейно-правовим відносинам властива більшість із наведених ознак. Однак, як правильно зауважує М.В. Антокольська, питання полягає у тому, чи є вони характерними ознаками лише сімейних відносин [4, с.18–19].

Для відповіді на поставлене питання необхідно розглянути кожен ознаку окремо.

Предметом сімейного права є майнові та особисті немайнові сімейні правовідносини. При цьому не будь-які особисті немайнові відносини є правовими. Зокрема, не зазнають впливу норм права любов, повага, психологічні, духовні зв'язки та інші взаємні почуття подружжя та інших членів сім'ї [8, с.5–6].

Це зумовлено тим, що сімейні відносини регулюються СК України лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства (ч.3 ст.7 СК України).

Так, згідно ч.4 ст.2 СК України не регулюються сімейні відносини між: двоюрідними сестрами та братами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням. При цьому, як зауважує Л.В. Афанасьєва, сімейні відносини між зазначеними родичами за походженням існують, проте, оскільки вони не врегульовані нормами сімейного права, то не мають якості правовідносин і регулюються насамперед нормами моралі [3, с.9]. Тобто, нормами права врегульовуються насамперед майнові відносини, для яких все більш характерною є диспозитивність правового регулювання. Але їх частка у житті сім'ї є значно меншою, ніж частка особистих немайнових відносин, які базуються на коханні, дружбі, взаємній повазі тощо, які не можуть вирішуватися на рівні норм права. Це зумовило висновок Є.М. Ворожейкіна про те, що майнові відносини є другорядними [11, с.59]. Не піддаючи сумніву значення особистих відносин, В.П. Маслов наголошує, що матеріальні інтереси у сім'ї займають підпорядковане положення, і відпо-

відно, майнові відносини складаються під впливом особистих [12, с.5].

М.В. Антокольська обґрунтовує пріоритетність майнових відносин у сімейному праві наступним чином. У сфері особистих відносин право визначає лише зовнішні межі їх початку та закінчення: умови вступу у шлюб, припинення шлюбу, встановлення батьківства, позбавлення батьківських прав тощо. Окрім того, право встановлює деякі загальні імперативні заборони, загальні рамки, у яких здійснюються особисті сімейні відносини, а сам їх зміст перебуває поза сферою правового регулювання. Наприклад, закон не визначає форми та способи виховання дітей, але забороняє зловживання цими правами. Ще менш урегульовані правом особисті немайнові відносини подружжя [4, с.17–18]. З наведеними міркуваннями слід погодитися. Так, норми-декларації, що зобов'язують подружжя піклуватися одне про одного, встановлюють рівність подружжя у вирішенні питань сімейного життя, і є тими самими «удаваними правами», про які писав Г.Ф. Шершеневич [13]. Право не знає способів їх примусового здійснення. Воно не містить навіть загальних меж здійснення подружжям цих прав. Втім, зауважує О.Є. Бурлай, як свідчать наукові та нормативні джерела, здавна існує практика правового регулювання особистих відносин подружжя [14, с.7].

Таким чином, позиція щодо визнання кількісної переваги у сімейних правовідносинах відносин майнових, є пануючою у доктрині ті підтримується нами.

Будь-які сімейні правовідносини мають особистий характер, незалежно від їх цільової спрямованості, характеру та виду.

Учасниками конкретного сімейного правовідношення виступають конкретні особи, які у більшості випадків не можуть передавати свої права та обов'язки іншим особам.

Приклад врахування особистого моменту у майнових відносинах можна показати на підставах, за якими суд може відступити від принципу рівності часток дружини та чоловіка при поділі майна, яке є об'єктом спільної

сумісної власності подружжя. Згідно частин 2–3 ст.70 СКУ такими підставами є обставини, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї, факт проживання з одним із подружжя дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, є недостатнім для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування. Отже, враховуються особисті моменти: з ким із батьків проживають діти, особиста поведінка кожного із подружжя, виконання правових та моральних зобов'язань подружжя у шлюбі.

Більшість сімейних прав та обов'язків, маючи особистий характер, не можуть відчуватися, передаватися іншим особам. Однак здійснення їх прав і обов'язків, а тим більш їх захист, не обов'язково вимагають особистої участі їх володільця [15, с.185].

Деякі науковці (Є.М. Ворожейкін, О.М. Нецаєва) вказують на особливу особисто-довірчу природу сімейних правовідносин [2, с.68–69; 7, с.32–33]. Причому Є.М. Ворожейкін надає цій ознаці першочергове значення. Не підтримуючи у вказаній позиції науковця, слід відзначити наступне. В основі переважної більшості сімейних відносин лежить особиста довіра їх учасників один до одного, почуття кохання, дружби, прив'язаності тощо, ще не зумовлює такий же характер правовідносин, які виникають між суб'єктами сімейного права [5, с.284]. М.В. Антокольська щодо цього зазначає, що сімейне право майже ніколи не надає особисто-довірчому елементу юридичного значення, як це має місце у цивільних правовідносинах, що виникають із договору доручення або договору управління майном [4, с.17–18]. Втрата довіри між подружжям не може бути однозначною підставою для припинення шлюбного правовідношення. При укладенні шлюбу її наявність презюмується. Проте, досить часто сімейно-правові норми реалізуються у конкретних правовідношеннях лише тоді, коли елемент

довіри між суб'єктами сімейного права вже втрачений та виникає конфліктна ситуація, яка потребує розв'язання [5, с.284].

Існування сімейних відносин не залежить від наявності чи відсутності довіри між їх учасниками: чи довіряють одне одному платник та одержувач аліментів чи ні, зобов'язання зберігається [4, с.20].

Отже, можна стверджувати, що усім сімейним відносинам властивий особистий характер, але не завжди особисто-довірчий.

Специфіка сімейних правовідносин убачається також у вимогах до їх учасників (суб'єктів). Насамперед, сімейні правовідносини можуть виникати лише між фізичними особами. Відповідно, не є учасниками сімейних відносин державні органи (органи РАЦСу) та органи місцевого самоврядування, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (насамперед – органи опіки та піклування). Фізичні особи приймають участь у сімейних відносинах в особливих якостях: подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, баба та дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати та сестри, мачуха, вітчим, падчерка та пасинок (ст.2 СК). Тобто, сімейні правовідносини пов'язують тільки близьких осіб, а не сторонніх людей [3, с.24], як у цивільному праві. Разом із тим в якості учасників відносин СК розглядає фактичних вихователів та вихованців, колишнє подружжя, опікуна, піклувальника, патронатного вихователя, прийомних дітей, чоловіка та жінку, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Як правило, особа одночасно є учасником декількох сімейних правовідносин, різних за своїм змістом. Так, вона може виступати одночасно як син, як брат, як батько, як онук, як чоловік, і навіть як вітчим. Характер сімейного правовідношення і визначається тим, в якій саме якості особа виступає у даному правовідношенні [2, с.69–70].

Сімейні правовідносини є триваючими за характером. Однак, на відміну від цивільних правовідносин (зокрема, власності, авторських правовідносин), для сімейних правовід-

носини він впливає із самої їх природи. Також він зумовлений тим, що в основі більшості сімейних правовідносин лежать такі необмежені часом юридичні факти, як родство, шлюб, усиновлення тощо [5, с.283]. Є.М. Ворожейкін, Л. В. Афанасьєва пояснювали це тим, що мета та завдання сімейних правовідносин взагалі не можуть бути досягнуті внаслідок одноразового акту [2, с.65; 3, с.24]. Щоправда, тривалий характер кожного із різновидів сімейних правовідносин обумовлюється різними обставинами та завданнями. При укладенні шлюбу метою є створення сім'ї; у батьківських правовідносинах – забезпечення правових засобів для належного виховання дітей; в аліментних – забезпечення матеріального утримання.

Триваючий характер сімейних правовідносин, наголошує Є.М. Ворожейкін, не означає їх безмежності, так як вони тим чи іншим чином обмежуються [2, с.65–67]. Незважаючи на тривалий характер, сімейні правовідносини за строком дії можуть бути безстроковими (відносини між братами та сестрами), передбачаються безстроковими (відносини між подружжям), або є строковими (відносини по вихованню дітей). Строкові правовідносини встановлюються на максимально доцільну у даному випадку тривалість часу.

Сімейним правовідносинам властиві особливі підстави виникнення, зміни, припинення. Сімейні правовідносини виникають переважно не із правочинів та деліктів (як у цивільному праві), а з таких юридичних фактів, як шлюб, народження, усиновлення [5, с.282]. У структурі таких підстав виникнення правовідносин, поєднуються біологічні та юридичні засади [16, с.10]. Особливе значення надається подіям, і особливо такому їх різновиду, як станам. Оскільки події (наприклад, народження дитини, стан родства тощо) породжують правові наслідки незалежно від волі людини, то зміст сімейних правовідносин формується також в силу вказівок закону [5, с.282]. При цьому, у більшості випадків для настання юридичних наслідків необхідним є фактичний склад. Наприклад, для виникнення

аліментного обов'язку подружжя необхідно, щоб аліментоуповноважений член подружжя був непрацездатним, щоб він був визнаний таким, що потребує допомоги, а аліментозобов'язаний член подружжя мав змогу таке утримання надавати [3, с.25–26].

Підставами виникнення, зміни, припинення сімейних правовідносин можуть бути також акти державних органів про реєстрацію шлюбу, народження, смерть, усиновлення, розірвання шлюбу.

Відносно правочинів (шлюбний договір, договір про сплату аліментів тощо), то вони, як правило, не є самостійною підставою виникнення сімейних правовідносин, а входять до фактичного складу.

Л.В. Афанасьєва надає значення правочину про сплату аліментів як способу виконання вже існуючих аліментних правовідносин, а не як підстави виникнення нових сімейних зобов'язань. Відносно шлюбного договору, то майнові та особисті немайнові відносини між подружжям існують з моменту реєстрації шлюбу, незважаючи на наявність чи відсутність такого договору [3, с.26]. Як зазначається в юридичній літературі, у сімейному праві, на відміну від цивільного, правочин може бути самостійною підставою тільки для зміни сімейних правовідносин (статті 93, 97, 99 СК), але не для їх виникнення чи припинення. За твердженням Ю.С. Червоного, з цього правила у ст.252 СК передбачено тільки один виняток – укладення договору про патронат [17, с.22].

Особливості припинення сімейних правовідносин впливають із специфіки їх характеру та підстав виникнення. Припинення відбувається лише у випадках, прямо зазначених у сімейному законодавстві (смерть одного із учасників, розірвання шлюбу, досягнення визначеного законом віку тощо). До таких випадків не входить типова для цивільно-правових відносин підстава їх припинення, як належне виконання обов'язків. Сімейні правовідносини у силу самої їх природи не можуть бути вичерпані реалізацією тих прав та обов'язків, які створюють їх зміст.

Більшість сімейних правовідносин не може бути припинена і з волі їх учасників. Так, не можна відмовитися від родства, яке носить природний характер, або укласти правочин про відмову від права на отримання аліментів. Проте якщо відповідне право не є одночасно обов'язком суб'єкта сімейного правовідношення, він розпоряджається ним на власний розсуд, зокрема може і не реалізувати його [5, с.283].

Зазначені особливості сімейних правовідносин є загально визнаними та основними. Окрім того, деколи виділяють ще й інші:

– невідчужуваність сімейних прав та обов'язків, нерозривність їх з особою носія (Л.В. Афанасьєва) [3, с.25]. На нашу думку, це є не окремою ознакою сімейних правовідносин, а одним із проявів їх особистого характеру;

– безоплатність сімейних правовідносин. Обов'язковість даної ознаки Л.В. Афанасьєва пояснює тим, що безоплатну матеріальну допомогу надають тим членам сім'ї, іншим родичам, які її потребують. Ця допомога може надаватися добровільно, або стягуватися у примусовому порядку як виконання встановленого законом обов'язку. При цьому передбачений у законі обов'язок дітей утримувати своїх непрацездатних батьків не означає, що аліментні зобов'язання є взаємооплатними [3, с.25]. На нашу думку, правильним є висновок Є.М. Ворожейкіна, що безоплатність не властива сімейним правовідношенням у цілому, а характеризує тільки ту групу правовідносин, які, хоча й умовно, але можуть бути названі правовідносинами з майновим змістом. Особистим правом та обов'язком безоплатність властива незалежно від галузі [2, с.70–71];

– норми сімейного права носять імперативний характер (В.О. Рясенцев). Наведена ознака на сьогодні не має для сімейних правовідносин істотного значення у зв'язку із збільшенням кількості диспозитивних норм у СК. Така зміна підходу законодавця до регулювання сімейних правовідносин зумовила появу в юридичній літературі думки про зміну самого методу сімейно-правового регулю-

вання (М.В. Антокольська) [4, с.19–20]. Нове сімейне законодавство, відзначає М.В. Антокольська, допускає виникнення сімейних правовідносин на підставі шлюбних договорів та аліментних домовленостей [4, с.19–20]. За невиконання аліментних зобов'язань відповідно до ст.196 СК України стягується неустойка (пеня) [18], а у Сімейному кодексі Російської Федерації навіть передбачена можливість відшкодування збитків (ч.2 ст.115) [18]. Таким чином, робить висновок М.В. Антокольська, навіть ці санкції не можуть вважатися виключно цивільно-правовими. Неможливість припинення відносин за волею сторін зустрічається і у цивільному праві. Однак не можна своїм волевиявленням припинити вважатися автором твору, це право можна тільки не здійснювати [4, с.20].

Отже, сімейні правовідносини дійсно мають низку специфічних ознак. Однак вони не є настільки унікальними, щоб однозначно можна було б відмежувати їх від сфери регулювання цивільного права. Саме тому, В.О. Рясенцев пропонував відмежовувати сімейні відносини від цивільних не за окремими особливостями, а за сукупністю названих ознак [4, с.20]. Тому і має місце привід для дискусії щодо самостійності чи несамостійності сімейного права, яка ще більше пожвавилася після прийняття СК у 2002 році.

Із зазначеного можна зробити висновок, що під сімейними правовідносинами слід розуміти майнові та особисті немайнові відносини, які виникають між фізичними особами з шлюбу, родства, усиновлення та інших підстав, не заборонених законом, та які є невідчужуваними, триваючими, та мають особистий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Зорислава Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
2. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР / Е. М. Ворожейкин. – М. : Юрид. лит., 1972. – 336 с.

3. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія / Л. В. Афанасьєва. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 224 с.
4. Антокольская М. В. Семейное право : учеб. [для вузов] / М. В. Антокольская. – М. : Юрист, 1996. – 336 с.
5. Гражданское право : учебник / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. – Т. 3. – 632 с.
6. Абашин Э. А. Семейное право : учеб. пособие / Э. А. Абашин. – М. : Форум: ИНФРА-М, 2002. – 128 с.
7. Нечаева А. М. Семейное право : курс лекций / А. М. Нечаева. – М. : Юрист, 2002. – 336 с.
8. Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учеб. [для вузов] / Л. М. Пчелинцева. – 2-е изд. – М. : Изд-во Норма (Издат. группа Норма-Инфра-М), 2002. – 688 с.
9. Загорювский А. И. Курс семейного права / А. И. Загорювский. – Одесса : Типография Акционерного Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1902.
10. Рясенцев В. А. Семейное право : учебник / Рясенцев В. А. – М. : Юрид. лит., 1971. – 293 с.
11. Ворожейкин Е. М. Правовые основы брака и семьи / Е. М. Ворожейкин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 156 с.
12. Маслов В. Ф. Имущественные отношения в семье / В. Ф. Маслов. – Харьков : Изд-во Харьковск. ун-та, 1972. – 186 с.
13. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с. (Юридическое наследие).
14. Бурлай О. Є. Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Є. Бурлай. – К., 2007. – 22 с.
15. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве / Я. Р. Веберс. – Рига : Зинатне, 1976. – 231 с.
16. Данилин В. И. Юридические факты в советском семейном праве / В. И. Данилин, С. И. Реутов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 156 с.
17. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Ю. С. Червоного. – К. : Истина, 2003. – 464 с.
18. Семейный кодекс Российской Федерации : от 29.12.1995 г., № 223-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/10105807>.

Ковальська В. С. До питання про особливості сімейних правовідносин / В. С. Ковальська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 480–486 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12kvcosp.pdf>

З'ясовано особливості сімейних правовідносин, основними серед яких є суб'єктний склад учасників, кількісна перевага майнових відносин над особистими немайновими, особистий та триваючий характер правовідносин, підстави виникнення та руху. Дано визначення сімейних правовідносин

***

Ковальская В.С. К вопросу об особенностях семейных правоотношений

Выяснены особенности семейных правоотношений, основными среди которых являются субъектный состав участников, количественное преимущество имущественных отношений над личными неимущественными, их личный и длительный характер правоотношений, основания возникновения и движения. Дано определение семейных правоотношений

***

Koval's'ka V.S. To a Problem on Singularities of Family Legal Relationship

An elucidation of the family legal relations peculiarities, the main things among which are the subject composition of the participants, a quantitative advantage of property relations over personal non-property relations, their personal and prolonged nature of the legal relations, the grounds of an origin and movement is devoted. The decision of the family legal relations is given here.